

MUZEJSKI VJESNIK 15

MUZEJSKI VJESNIK

GLASILO MUZEJA SJEVEROZAPADNE HRVATSKE

Bjelovar, Čakovec, Čazma, Grabrovnica, Kalinovac, Koprivnica, Križevci, Kumrovac, Kutina, Sesvete, Sveti Ivan Zelina, Trakošćan, Varaždin, Varaždinske toplice, Veliki Tabor, Virje.

Broj 15/1992

Godina XV

Urednički kolegij:

Ana Bobovec (Kutina), Miroslav Klemm (Varaždin), Slavica Moslavac (Kutina),
Marina Šimek (Varaždin)

Tehnički urednik:

Svenibor Pohajda

Korektura:

Zdenka Belić, Ana Bobovec

Nakladnik:

Muzej Moslavine u Kutini

Za nakladnika:

Slavica Moslavac

Priprema i tisak:

»Grata« Bjelovar

Naklada: 650 primjeraka

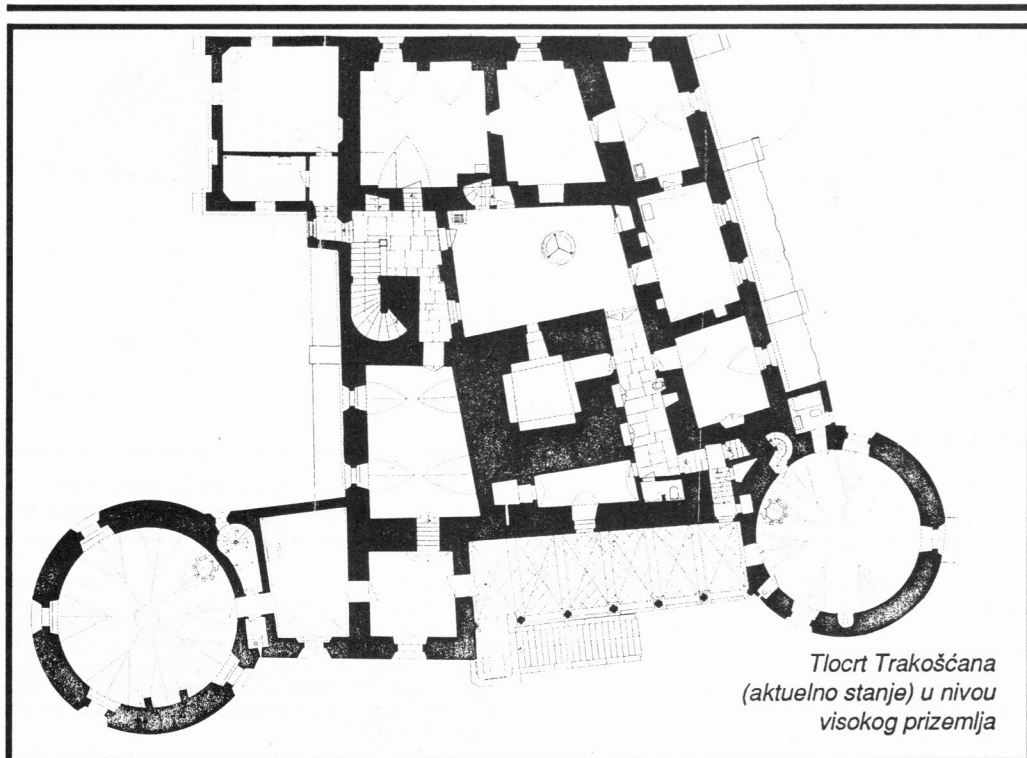
»Muzejski vjesnik« izlazi jedamput godišnje.

Rukopisi se ne honoriraju i ne vraćaju.

Za sadržaj i lekturu tekstova odgovorni su autori.

»Muzejski vjesnik« solidarno financiraju muzeji sjeverozapadne Hrvatske.

O NAJRANIJOJ POVIJESTI TRAKOŠĆANSKE UTVRDE

Tlocrt Trakošćana
(aktuelno stanje) u nivou
visokog prizemlja

(U okviru priprema za sveobuhvatnu obnovu spomeničko-muzejske cjeline Trakošćana paralelno smo istraživali historijsko-arhivsku građu i sam objekt. Kao rezultat prve faze naših istraživanja nastala je šira "Znanstveno-historijska studija" koju smo predložili kao polazište za dalje proučavanje i valorizaciju. Obzirom na uređivačku koncepciju "Muzejskog vjesnika" ovdje prikazujemo samo skraćeni izvod o najranijoj fazi trakošćanske utvrde.)

O TOPONIMU TRAKOŠĆAN

Ime TRACUSTAIN prvi se puta spominje u najranijem popisu župa Zagrebačke biskupije iz 1334., te u to doba obilježava župu koja se danas zove Bednja sa sjedištem u istoimenom naselju nedaleko Trakošćana. Kao tvrđava u listinama se spominje od 1399. u sklopu ostalih tvrđava Zagorske kneževine, ovaj put u obliku TRAKKENSTAYN. Kasnije, tek od 16. stoljeća pojavit će se i nešto drugačiji oblik pisanja. U darovnici cara Rudolfa iz 1584., kojom

Draškovići stječu pravo uživanja nad gradom i vlastelinstvom, stoji: "... TOTALE CASTRUM NOSTRUM TRAKOSTYAN ALIAS DRACHENSTAIN...". Kasnije se ustaljuju oblici pisanja slični današnjem, tj. TRAKOSTIAN, TRAKOSTYAN i slično.

U najranijim oblicima pisanja u imenu raspoznajemo dva člana, tj. TRACU-, TRAKKEN-, TRAKO-, DRACHEN-, i -STAIN, -STAYN, -STYAN. Drugi član je mnogo jednostavniji, smatramo ga nesumnjivim. Radi se o raznim oblicima pisanja njemačke riječi STEIN, tj. KAMEN. Oblike značenja kamen, stijena, klisura i to u raznim jezicima nalazimo upravo u imenima utvrda u tolikom broju da ih možemo smatrati karakterističnima (Karlštejn, Šoštanj, Pilštajn, Kamenica, Kamengrad,...). Mnogo je teže s prvim članom imena koji se može različito interpretirati, pa u njemu prepoznajemo korijene TRAČKI; DRACHE (zmaj), ili nešto treće zaboravljeno u raznim modifikacijama pisanja iz nama nepoznatih listina.

Bez obzira na različite modifikacije pisanja prvog člana imena, oslanjajući se na karakteristični oblik — stayn u imenu zaključujemo da se radi o toponimu

koji izvorno predstavlja ime utvrde, a ne ime naselja ili nekog drugog geografskog pojma koji bi dao ime utvrđi. Možda je prvi član imena neki pratoponim, ali čim se pojavljuje u obliku TRACUSTIAN, smatramo da se već radi o imenu tvrdog grada.

NASTANAK GRADA TRAKOŠĆANA

Nemamo podataka o utemeljenju grada, kao uostalom ni za većinu drugih srodnih lokaliteta. No pomoću gornje toponomastičke analize sužujemo vrijeme nastanka grada negdje na zadnju četvrtinu 13. ili sam početak 14. stoljeća. Teško je povjerovati da bi se to moglo dogoditi mnogo ranije, jer prva odobrenja za podizanje utvrda u ovom se kraju izdaju nakon tatarske provala, pa se tek od 1248. spominje grad CUBUL (danas nepoznat), 1258. CASTRUM DE ZAGORIA (Krapina?), 1259. CASTRUM LOBOR itd... Pomicanje nastanka Trakošćana kasnije od početka 14. stoljeća također ne bi išlo zbog činjenice da 1334. postoji župa istog imena, a ranije smo zaključili da nikako župa nije dala ime gradu nego prije obrnuto. Ovoj dataciji nastanka Trakošćana pridružit će se i tipološka analiza moguće rekonstrukcije najranije faze grada.

NAJRANIJA POVIJEST TRAKOŠĆANA

CASTRUM TRAKENSTAYN u povijesti se pojavljuje u darovnici od 27. siječnja 1399. kojom zajedno s ostalim gradovima Zagorske kneževine dolazi u posjed Hermanna Celjskog. Ova moćna obitelj gospodari čitavim krajem sve do smrti posljednjeg potomka, Ulricha, 1456. godine. Osim što u tom razdoblju Celjskima kraljevi nekoliko puta potvrđuju posjedovanje, drugih podataka za Trakošćan, a tako uglavnom i za druge gradove Zagorske nemamo. Ne znamo čak ni tko je ranije gospodario ovim krajem. Sigismund doduše Hermannu Celjskom poklanja "... COMITATUM ZAGORIE ET CASTRA NOSTRA...", no to je uobičajena formulacija.

Pod trakošćanskim gradom u to je doba bilo trgovište, a još 1483. spominju se 23 trakošćanske obitelji građana "... QUI DICUNTUR CIVES..." Građani Trakošćana, "CIVES SUB TRAKENSTEIN..." spominju se još u 16. stoljeću. Danas nam nije poznato niti kada je naselje nestalo niti gdje se pod gradom nalazilo. U doba gospodarenja Celjskih Trakošćan nije uključen ni u kakve sukobe, a obzirom na manju stratešku ulogu ovog kraja u tom razdoblju nemamo razloga povjerovati ni u neke druge značajnije zahvate na obnovi i proširenju.

Smrću posljednjeg Celjskog njihovim posjedima, a tako i Zagorjem, praktički počinje gospodariti njihov kapetan Jan Vitovec. To mu je uživanje i formalno potvrđeno listinom iz 1463., a jednako i za njegove potomke. No već Vitovčevi sinovi gube zbog nevjere svoje posjede, koje im 1488. vojskom oduzima kapetan Szekely.

Iz razdoblja diobe Vitovčevih sinova dobivamo prve podatke o Trakošćanskom gospodarstvu, a u sukobu Szekelya i Vitovčevih sinova slutimo prvi, poznati nam, ratni sukob koji se zacjelo vodio i oko Trakošćana.

Kapetan Szekely najprije zadržava, a nakon nekog vremena ipak predaje kralju osvojene Zagorske posjede. Od kralja Matijaša posjede dobiva ili nasljeđuje

Hipotetička rekonstrukcija najranije građevinske faze razvoja Trakošćana (rekonstrukcija: Zdenko Balog)

njegov prirodni sin Ivaniš koji ih dijeli svojim privrženicima. Tako se jedinstvena Zagorska kneževina pomalo raspala na međusobno nezavisna vladavinstva. 1503. Ivaniš poklanja Trakošćansko vladavinstvo svom podbanu Ivanu Gyulayu. Gyulayeva obitelj gospodari Trakošćanom u tri generacije do 1566. kad umire posljednji muški potomak ove loze, Ivan Mlađi.

U razdoblju Gyulayevog gospodarenja Trakošćanom dolazi do značajnih promjena koje se, kako se čini, odražavaju i na građevinskom liku grada. Trakošćan postaje samostalno vladavinstvo, te, po prvi puta u poznatoj nam povijesti Trakošćana, sam vladetin boravi u gradu. Dodamo li tome, kao veliku vjerojatnost, da je grad u sukobima 1448. mogao biti oštećen, te da je iznenada porasla turska opasnost (oko 1480. turske horde opustošile su nedaleku Lepoglavu), nalazimo dovoljno razloga, da kasnogotičku obnovu grada, koju smo utvrdili istraživanjem samog objekta, datiramo upravo u početak 16. stoljeća, tj. u prve generacije Gyulayevog gospodarenja Trakošćanom.

IZGLED TRAKOŠĆANSKE TVRĐAVE U TO DOBA

Koristeći sve geomorfološke pogodnosti položaja Trakošćanska tvrđava nastaje kao istaknuta kontrolna — obrambena točka uz važne prometnice. U svojoj jezgri malih je dimenzija, oko 30 x 25 m, oblika nepravilnog četverokuta s istaknutom ulazno-obrambenom točkom s istočne strane. Sjeveroistočni dio ispunjava vjerojatno stambeni dio, palas, dok još

nije jasno treba li i masivnu središnju kulu smestati u tu najraniju fazu. Grad je zidan od istog žutog pješčanika od kojeg se sastoji i brdo, a koristi se i dekorativna izmjena žutog pješčanika i bijelog travertina, posebno na istaknutim uglovima. Ta je pojava karakteristična za razdoblje romanike.

Tipološki srodne primjere nalazimo na širokom prostoru Štajerske (Lindek, Celje, Velenje, Podstreda) i Slavonije (Milengrad, Belec, Lipovac...).

U razdoblju gotike grad se značajno proširuje a i povisuje. Zapravo s izuzetkom okruglih bastiona na zapadu i jugu, te nekih manjih pregradnji, tvrđava već u to doba postiže približno današnje dimenzije, kako tlocrtno tako i visinski. U nemogućnosti da u ovom prostoru detaljno opišemo sve nalaze iz dosadašnjih istraživanja, prilažemo rekonstrukciju najranije faze izgradnje izvedenu na temelju nalaza te komparativnom analizom srodnih objekata.

LITERATURA

1. Josip ADAMČEK "Trakošćansko vlastelinstvo"
2. Zdenko BALOG "Građevinska povijest Trakošćana"
3. Josip BUTURAC "Popis župa Zagrebačke biskupije"
4. CODEX DIPLOMATICUS
5. Kamilo DOČKAL "Povijest pavlinskog samostana B.D. Marije u Lepoglavi"
6. Vjekoslav KLAIĆ "Povijest Hrvata"
7. Đuro SZABO "Spomenici kotara Ivanec" "Spomenici kotara Krapina i Zlatar"
8. Ivan STOPAR "Razvoj srednjeveške grajske arhitekture na Slovenskem Štajerskem"

Stjepan Beleta, Popovača

DREVNA MOSLAVINA

(Prilog poznavanju povijesti Moslavine)

Moslavina, jedan od najpitomijih i najljepših predjela panonske Hrvatske, još uvijek nije detaljno naučno obrađena. Ovaj prikaz, kao prilog poznavanju povijesti Moslavine, samo je zbir već objavljenih istina pojedinih autora koji su dotakli Moslavinu u svojim opsežnijim studijama. Da se zaista radi o drevnoj Moslavini govore arheološki nalazi iz mlađeg kamenog, bakrenog i željeznog doba pronađeni na Marić gradini, Velikoj Mlinskoj Paklenici, Ribnjači, Voloderskim goricama i drugim lokalitetima razbacanim po obroncima Moslavačke gore. Prije seobe Hrvata tu su obitavala ilirska i keltska plemena, da bi kasnije rimski osvajači kraj pretvorili u pokrajinu Pannonia Savia sa sjedištem u Sisciji. Nisku i osamljenu planinu i njen kraj bilježe starogrčki i rimski pisci: Strabon u svom djelu "Geographica", Plinije u čuvenoj enciklopedijskoj "Historia naturalis" i Ptolomej na svojoj karti.

Pod pojmom Moslavina smatralo se, gotovo do ukinuća kmetstva, staro feudalno utvrđenje smješteno uz Jelenski potok i plemićki posjed koji se prostirao od potoka Sredske i Kamenice na sjeveru, preko potoka Paklenice i Voloderca na istoku, Lonjom i Budaševsko-galdovskim jarčkom do Save i Odre s juga i na zapad do Ruča, Črneca i Česme. Tek kasnije se ime proširilo na cijelo područje današnje Moslavine od Lonje na jugu i zapadu do Ilove na istoku. O tvorbi imena "Moslavina" ima više pretpostavki. Neki ga autori izvode iz naziva "Mons Claudius", kako je dugo zvana Moslavačka gora. Smatralo se da naziv potječe od rimskog cara Claudia koji je tu navodno zasadio vinovu lozu, ali može dolaziti i od glagola "claudere" (zatvoriti), pa su u prijevodu planinu zvali i "Zaprta gora". Tumačenje je dosta logično jer je gora bila okružena (zaprta) sa svih strana starim utvrdama. Ima mišljenje da ime potječe od Mojslava, člana hrvatskog plemena Beloša, jednog od najranijih posjednika Moslavine. Izvode ga i iz imena "Monoslou" kako je često nazivano moslavačko utvrđenje.

Za Moslavinu je od velike važnosti bilo osnivanje Zagrebačke biskupije 1094. godine koja je imala velik

utjecaj na vjerski, kulturni i gospodarski razvoj kraja. Iz tog doba spominje se Čazma (Zacsesan) u kojoj zagrebački biskup Stjepan II. osniva 1232. kolegijalni kaptol svoje biskupije. Već 1334. godine Čazmanski arhiđakonat ima, prema popisu Zagrebačke biskupije, 38 župa s mnogo više naselja. Poslije provale i pustošenja tatarskih hordi, u 13. stoljeću, sagrađeni su u Moslavini Garić, Jelengrad, Košuta-grad, Moslavina, Gračanica i druga utvrđenja.

Po administrativnoj podjeli Slavonija je već početkom 12. stoljeća razdijeljena na županije koje su se sastojale od manjih plemenskih i vjerskih župa (comitatus). Župe s našeg područja: čazmanska, graička, moslavačka, gračenička, grdevačka, kalnička i rovišćanska pripadale su najvećoj, Križevačkoj županiji. Mnoga su vlastelinstva u doba Arpadovića nastala prelaženjem u privatni posjed cijelih starih župa ili njenih dijelova putem kraljevskih darovnica. Kralj (Sveta kruna) bio je vlasnik čitavog državnog teritorija. Darovani posjed vraćao se kraljevskom fisku u slučaju izumrća muškog roda posjednika ili zbog teških prekršaja prema vladaru. Srednjovjekovne župe i gradovi Garić i Gračanica često su mijenjale svoje gospodare te su najčešće bile u posjedu zagrebačkih biskupa. Dio posjeda darovano je i Garićkim pavlinima koji su imali samostan Blažene Djevice Marije podno Humke od 1295. do 1544. godine, kad su se, bježeći pred Turcima, sklonili u Lepoglavu. Turci su kasnije samostan srušili (razvaline Bele crkve), kao i ostale stare gradove razasute po Moslavačkoj gori, osim Moslavine.

Plemenska župa Moslavina, sa svojim istoimenim utvrđenjem, najdulje je održavala postojanost i njezin razvoj je imao veliki utjecaj na područje cijele Moslavine. Još krajem 12. stoljeća spominje se "vicebanus" Makarije iz plemena moslavačkih koji je, zajedno sa sinovima, kraljevskom darovnicom postao prvi od poznatijih vlasnika Moslavine. Oni obnavljaju grad poslije najezde Tatara u 13. stoljeću. Već 1294. spominju Moslavinu povjesnice kao važno raskršće, župski i trgovački centar s 24 sela i prostranim hos-